

CENTRUM BADANIA OPINII SPOŁECZNEJ

SEKRETARIAT 629 - 35 - 69, 628 - 37 - 04 UL. ŻURAWIA 4A, SKR. PT.24
ZESPÓŁ REALIZACJI 00 - 503 W A R S Z A W A
BADAŃ 621 - 07 - 57, 628 - 90 - 17 TELEFAX 629 - 40 - 89
INTERNET: <http://www.korpo.pol.pl/cbos> E-mail: cbos@pol.pl

BS/46/41/94

POCZUCIE ZAGROŻENIA PRZESTĘPCZOŚCIĄ W SPOŁECZEŃSTWIE POLSKIM

KOMUNIKAT Z BADAŃ

WARSZAWA, MARZEC '94

PRZEDRUK MATERIAŁÓW CBOS W CAŁOŚCI LUB W CZĘŚCI ORAZ WYKORZYSTANIE DANYCH EMPIRYCZNYCH
JEST DOZWOLONE WYŁĄCZNIE Z PODANIEM ŹRÓDŁA

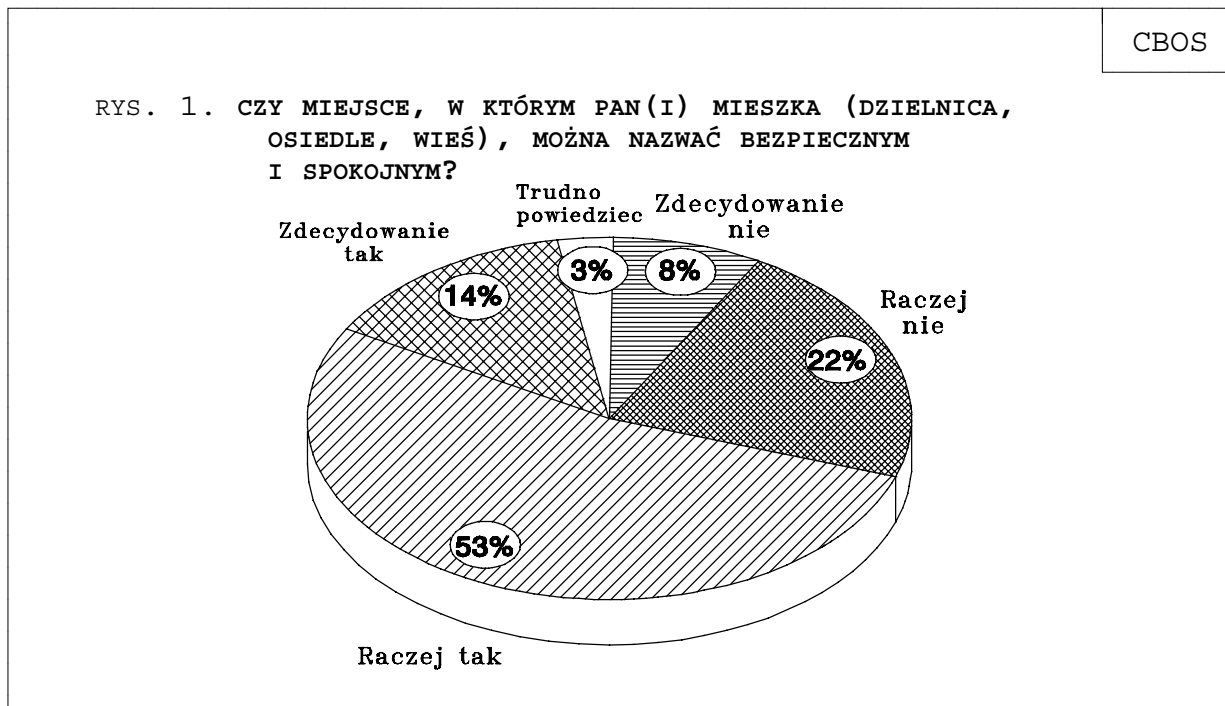
Jednym ze zjawisk ubocznych towarzyszących procesowi transformacji ustrojowej w Polsce jest wzrost przestępczości¹. Nieraz zwraca się uwagę, że ważna jest nie tyle liczba przestępstw, ile m.in. ich charakter - brutalizacja działań przestępców, znaczny wzrost liczby przestępstw z udziałem młodzieży, z użyciem broni palnej itp. Te właśnie formy działań przestępczych szczególnie silnie oddziałują na wyobraźnię, mogą powodować w społeczeństwie wzrost poczucia zagrożenia na większą nawet skalę niż sam wzrost przestępczości. Swoboda informacji sprawia, że opinia publiczna jest informowana o znacznie większej liczbie przestępstw niż w czasach PRL, gdy dane z tej dziedziny należały do ściśle reglamentowanych. Wszystko to może się przyczyniać do nasilenia wśród ludzi braku poczucia bezpieczeństwa.

Poczucie bezpieczeństwa osobistego

W listopadzie '93, w badaniu zrealizowanym na zlecenie Centralnego Ośrodka Metodyki Szkolenia Policji w Legionowie², analizowany był problem bezpieczeństwa ludzi w ich bezpośrednim otoczeniu, miejscu, w którym mieszkają (rys. 1).

¹ Komunikat stanowi zbiorczą analizę różnych badań, których tytuły podano w przypisach.

² Badanie "Społeczny wizerunek polskiej policji i jej funkcjonariusza" przeprowadzono w dniach 19-30 listopada '93 na liczącej 994 osoby kwotowej próbie reprezentatywnej dorosłej ludności Polski. Inne wyniki tego badania w dyspozycji zlecniodawcy.

Blisko jedna trzecia badanych uważa, że żyje w niebezpiecznym, niespokojnym otoczeniu. Potwierdzają to wyniki innego badania, w którym respondenci oceniali rok 1993³. W minionym roku 32% ankietowanych przynajmniej kilka razy nie czuło się bezpiecznie na ulicy.

Z sondażu przeprowadzonego w połowie stycznia '94⁴ wynika, że co trzeci Polak odczuwa tak silny lęk przed możliwością stania się obiektem działań przestępczych, iż wymienia go wśród trzech głównych źródeł swojego niepokoju, tuż za obawą przed biedą (45%) i lękiem przed brakiem pieniędzy na leczenie (36%).

³ Sondaż "Aktualne problemy i wydarzenia" (42) 9-14 grudnia '93, reprezentatywna próba losowa dorosłych mieszkańców Polski (N=1239). Komunikat CBOS "Jaki był rok 1993? Jaki będzie rok 1994?"

⁴ Komunikat CBOS "Najważniejsze sprawy kraju", luty '94. Pytanie brzmiało: "Które z wymienionych poniżej spraw są dla Pana(i) przede wszystkim źródłem niepokoju, lęku? Proszę wybrać nie więcej niż trzy sprawy".

Respondentom zadaliśmy także pytanie, czy w roku 1993 przynajmniej raz byli okradzeni. Odpowiedzi twierdzącej udzielił co dziesiąty badany. Ci, którzy padli ofiarą tego przestępstwa, mają większe poczucie zagrożenia od pozostałych. Blisko połowa spośród nich (47%) przynajmniej raz czuła się zagrożona.

Przytoczone dane pozwalają określić zakres poczucia osobistego zagrożenia przestępczością, które obejmuje obecnie mniej więcej jedną trzecią społeczeństwa.

Pojawia się pytanie, czy jest to poziom niższy czy wyższy niż przed paru laty? Czy - i w jakim stopniu - w naszym społeczeństwie narasta w ostatnich latach poczucie osobistego zagrożenia działaniami przestępczymi?

Jest to równocześnie pytanie o to, czy budowa w Polsce ustroju demokratycznego i niektóre skutki związanych z tym przemian, takie jak: wzrost przestępczości, a zarazem otwarcie granic z jednej strony i swoboda informacji (w tym także o przestępczości) - z drugiej, wpłynęły na poczucie bezpieczeństwa osobistego w społeczeństwie?

Dane z poprzednich lat nie dają możliwości przedstawienia pełnej dynamiki omawianego zjawiska. Warto jednak przytoczyć te, którymi dysponujemy (por. tabela 1 i zestawienie).

Tabela 1 w procentach

Czy miejsce, w którym Pan(i) mieszka (dzielnica, osiedle, wieś), można nazwać spokojnym i bezpiecznym?	Lata	
	1987	1993
Zdecydowanie tak	18%	14%
Raczej tak	62%	53%
Raczej nie	14%	22%
Zdecydowanie nie	3%	8%
Trudno powiedzieć	3%	3%

Odsetek badanych odczuwających brak poczucia bezpieczeństwa w swoim miejscu zamieszkania wzrósł od roku 1987 wprawdzie tylko o 13 punktów procentowych, ale jest to wzrost niemal dwukrotny.

Pytanie podsumowujące mijający rok z punktu widzenia poczucia osobistego bezpieczeństwa zadawane było kilkakrotnie. W poniższym zestawieniu przedstawiono uzyskane wyniki:

CBOS	
Odsetki odpowiedzi twierdzących na pytanie: <i>Czy w tym roku nie czuł(a) się Pan(i) bezpiecznie na ulicy?</i> (według terminów badań)	
1988	29%
1989	45%
1990	40%
1993	36%

Widać, że w roku przełomu - 1989 - znacznie wzrosło poczucie zagrożenia. Tak duży wzrost miał zapewne częściowo charakter incydentalny - wiązał się z falą buntów w więzieniach w końcu roku, a więc wtedy, gdy przeprowadzane było badanie, z którego zaczerpnięto cytowane tu dane. W latach następnych poczucie zagrożenia w pewnym stopniu zmniejszyło się, nie wróciło jednak do stanu z roku 1988. Obecnie niepewnie na ulicy czuje się tylko o 7% osób więcej niż w roku 1988, podczas gdy miejsce zamieszkania jako niebezpieczne ocenia o 13% więcej badanych. W sumie poczucie zagrożenia deklaruje jedna trzecia ankietowanych, a w latach osiemdziesiątych dotyczyło ono od jednej piątej do jednej czwartej respondentów.

Jak sami badani oceniają obecnie zmiany stanu bezpieczeństwa w swoim bezpośrednim otoczeniu?

CBOS	
<i>Czy w ciągu ostatnich czterech lat coś się pod tym względem zmieniło? Czy obecnie czuje się Pan(i) w swoim miejscu zamieszkania:</i>	
- bezpieczniej niż poprzednio	6%
- tak samo	49%
- mniej bezpiecznie	38%
Trudno powiedzieć	3%
Mieszkam tu od niedawna	4%

Największa - bo równa niemal połowie badanych - grupa respondentów nie dostrzega zmiany stanu bezpieczeństwa w swoim miejscu zamieszkania. Równocześnie jednak ponad jedna trzecia ankietowanych odczuwa pod tym względem pogorszenie, a tylko bardzo nieliczni stwierdzają poprawę.

Liczba osób oceniających swoje miejsce zamieszkania jako niespokojne i niebezpieczne jest obecnie tylko o 13% większa niż w 1987 roku.

Czynniki wpływające na brak poczucia bezpieczeństwa osobistego

Poczucie braku bezpieczeństwa osobistego nie jest rozłożone równomiernie w różnych grupach społecznych i demograficznych. Jakie cechy wpływają na większy lub mniejszy brak poczucia bezpieczeństwa (tab. 2)?

Tabela 2

w procentach

Kategorie socjodemograficzne	Wskaźnik poczucia zagrożenia		
	miejsce zamieszkania nie jest bezpieczne i spokojne	w ciągu roku 1993 przynajmniej raz nie czuli się bezpiecznie na ulicy	"Napady, chuligani złodzieje" jednym ze źródeł niepokoj u i lęku
<u>Miejsce zamieszkania</u>			
- wieś	16	28	26
- miasto do 20 tys. ludności	24	30	29
21-100 tys.	32	46	37
101-500 tys.	46	43	41
- powyżej 500 tys.	52	44	34
<u>Dochody na osobę w rodzinie</u>			
- poniżej 500 tys. zł	18	29	24
- 501- 999 000	19	32	24
- 1000 - 1499 tys.	26	32	40
- 1500 - 1999 tys.	33	45	41
- 2000 i powyżej	41	41	37
<u>Wiek</u>			
- do 24 lat	24	40	23
- 25-34	31	38	32
- 35-44	34	36	26
- 45-54	36	32	30
- 55-64	28	42	39
- 65 lat i więcej	29	33	44
<u>Wykształcenie</u>			
- podstawowe	25	30	34
- zasadnicze zawodowe	29	35	27
- średnie	39	45	31
- wyższe	33	46	44
Od stycznia 1994 r. (dane dotyczące źródeł niepokojów i lęków) granice grup dochodowych przesunięto o 250 tys. zł w górę.			

Mieszkańcy średnich i dużych miast częściej niż małych i wsi podkreślają brak poczucia bezpieczeństwa.

Ta konstatacja nie jest chyba zaskoczeniem. Nie jest to jedyny czynnik różnicujący poczucie osobistego zagrożenia na co dzień, wyraźnie bowiem wpływa na to poczucie także sytuacja materialna. Im ktoś osiąga wyższe dochody, tym częściej do najważniejszych źródeł swoich lęków i niepokojów zalicza obawę przed tym, by nie stać się obiektem działań

przestępczych. Uogólniając, można stwierdzić, że ludzie o wyższych dochodach częściej niż inni nie czują się bezpiecznie na ulicy, a także wyraźnie rzadziej określają swoje miejsce zamieszkania jako spokojne i bezpieczne.

Trzecim czynnikiem sprzyjającym postawom lękowym jest wiek. Osoby starsze czują się bardziej zagrożone niż młodzi.

Poczucie zagrożenia przestępczością występuje również częściej niż przeciętnie u osób z wyższym wykształceniem.

Można to podsumować następująco:

◆ W stosunku do stanu z ostatnich lat PRL **obecnie więcej ludzi ma poczucie braku bezpieczeństwa** na co dzień.

◆ **Przekonanie o tym**, że w naszym bezpośrednim otoczeniu jest obecnie mniej bezpiecznie, **ma znacznie większy zasięg** niż przyrost osobistego poczucia zagrożenia.

Kryteria oceny stanu bezpieczeństwa w miejscu zamieszkania

Interesujące jest, na podstawie jakich kryteriów badani oceniają stan bezpieczeństwa w swojej miejscowości. Pytaliśmy o to za pomocą pytania otwartego. Badani w szerszej wypowiedzi formułowali swoje stanowisko.

Najczęściej występowały odpowiedzi ogólnikowe, stwierdzające po prostu, że jest to spokojna miejscowość lub też że nie występują lub występują rzadko przypadki naruszenia prawa. Tak odpowiadał co czwarty badany. Podobnie uzasadniano najczęściej brak bezpieczeństwa lub jego pogorszenie - przez wymienianie różnego rodzaju przestępstw i wykroczeń, jakie zdarzają się w miejscu zamieszkania badanego. Takie odpowiedzi dawał co piąty badany.

Z bardziej konkretnych i informatywnych uzasadnień najczęściej występowało uzasadnienie poczucia bezpieczeństwa w miejscu zamieszkania **cechami środowiska społecznego**. Były to określenia w rodzaju "to mała miejscowość, tu wszyscy się znają" bądź też

- w przypadku większych miast - "na moim osiedlu mieszkają na ogół porządni, spokojni ludzie", "nie ma tu meków, pijaków" itp. Łącznie tego rodzaju uzasadnienia podało 15% ogółu badanych.

Inna grupa odpowiedzi wiązała pogorszenie stanu bezpieczeństwa ze zjawiskami najogólniej mówiąc ze sfery życia społecznego. Tu najczęściej wskazywano na kryminogenne skutki **braku pracy, bezrobocia**. W tym upatrywało przyczynę braku spokoju i bezpieczeństwa w swoim miejscu zamieszkania 8% badanych, 3% zaś wskazywało na ogólną sytuację kraju, kryzys, biedę. Dalsze 6% wskazywało na szerzenie się **pijaństwa lub narkomanii**. Wreszcie, zdaniem 3% badanych, **napływ cudzoziemców** powoduje wzrost poczucia zagrożenia w miejscu zamieszkania.

Osobną grupę wypowiedzi stanowiły te, które wiązały ocenę stanu bezpieczeństwa z **pracą policji**: 6% ogółu badanych uzasadniało dobry stan bezpieczeństwa w swym miejscu zamieszkania ogólnie dobrą lub lepszą niż poprzednio pracą policji czy też jej widocznością (obecnością patroli na ulicach). Niemal taka sama grupa badanych (7%) wskazywała na nieobecność policji na ulicach jako przyczynę braku poczucia bezpieczeństwa w swoim miejscu zamieszkania. Dalsze 5% ogółu badanych wysuwało inne zarzuty pod adresem policji, z których najczęściej pojawiał się zarzut bierności.

Ocena stanu zagrożenia przestępczością w kraju

Interesowało nas, jak oceniane jest zagrożenie przestępczością w skali kraju. Pytaliśmy o to dwukrotnie - w latach 1987 i 1993⁵.

⁵ Pytanie zadane w 1987 r. brzmiało: "Czy Polska jest krajem, w którym żyje się bezpiecznie?" W roku 1993 (badanie "Społeczny wizerunek polskiej policji i jej funkcjonariusza") - "Czy Polska jest krajem, w którym żyje się bezpiecznie z punktu widzenia zagrożenia przestępczością?"

Czy Polska jest krajem bezpiecznym?	Wskazania respondentów według terminów badań			CBOS
	1987	1993		
	Zdecydowanie tak	13%		
Raczej tak	61%	24%		
Raczej nie	18%	46%	} 22%	} 67%
Zdecydowanie nie	4%	21%		
Trudno powiedzieć	4%	7%		

Blisko jedna trzecia respondentów ocenia Polskę jako kraj bezpieczny. Potwierdzają to dane z badania na temat najważniejszych problemów kraju. Przestępczość wskazało - jako jeden z trzech najważniejszych problemów - 28% badanych⁶. Zagrożenie przestępczością w skali makro jest więc postrzegane jako problem ważny, choć nie najważniejszy. Przypomnijmy, że w swym bezpośrednim otoczeniu dwie trzecie Polaków czuje się bezpiecznie. Skąd więc tak zdecydowana przewaga opinii, że Polska nie jest krajem bezpiecznym? Trzeba wziąć pod uwagę trzy okoliczności.

Po pierwsze, jak wiadomo, zarówno w skali makro (kraju) jak i mikro (poszczególnych miast) są rejony o większym i mniejszym zagrożeniu przestępczością. Istnienie w mieście choćby niewielkiego rejonu nasilonej przestępczości może wpływać na duże poczucie zagrożenia, przy równoczesnym poczuciu bezpieczeństwa w swoim rejonie zamieszkania.

Po drugie, w skali kraju badani oceniają zagrożenie na podstawie pewnego stereotypu, obrazu ukształtowanego zarówno przez własne doświadczenie, jak i informacje pośrednie, pochodzące od innych ludzi bądź ze środków masowego przekazu.

Po trzecie, w odpowiedziach na pytanie dotyczące skali makro badani mogli wypowiadać się o zjawisku przestępczości w ogóle, a więc także np. przestępczości granicznej, aferowej itp., której środki przekazu poświęcają dużo uwagi. Pytanie o miejsce zamieszkania skierowane było zarówno brzmieniem, jak i kontekstem wyraźnie na przestępczość kryminalną, mogącą stanowić osobiste zagrożenie dla badanego.

⁶ Najczęściej wskazywane problemy to bezrobocie (65%) i "zbyt niskie płace, zbyt wysokie ceny" (54%).

Na ocenę, że w miejscu zamieszkania jest obecnie mniej bezpiecznie niż przed czterema laty, wpływa nie tylko bezpośrednie postrzeganie nasilenia przestępczości (czyli stan faktyczny), ale także przekonanie, że Polska nie jest obecnie krajem, w którym żyje się bezpiecznie.

Nie oznacza to, że nie występuje związek między opinią o zagrożeniu przestępczością w skali kraju a oceną stanu bezpieczeństwa swego miejsca zamieszkania. Przeciwnie, osoby mające poczucie bezpieczeństwa w miejscu zamieszkania częściej są skłonne określać Polskę jako kraj bezpieczny i na odwrót (tab. 3).

Tabela 3

w procentach

Miejsce zamieszkania badanego jest:	W Polsce żyje się		
	bezpiecznie	niebezpiecznie	trudno powiedzieć
▶ bezpieczne i spokojne	35	58	7
▶ nie jest bezpieczne	9	89	2

Biorąc pod uwagę niepełną porównywalność pytań zadanych w latach 1987 i 1993, należy jednak stwierdzić, że w ostatnich latach upowszechnił się stereotyp Polski jako kraju o dużym zagrożeniu przestępczością. Koresponduje to z przekonaniem o wzroście zagrożenia w miejscu zamieszkania, znacznie większym obecnie niż przed sześciu laty.

Źródła informacji o przestępczości

Telewizja - według oświadczeń samych badanych - ma największy wpływ na kształtowanie się stereotypu stanu zagrożenia przestępczością w kraju.

Badani zapytani o **główne źródła informacji** na temat przestępczości w skali kraju wymieniali:

- telewizję 60%
- prasę 23%
- rozmowy z innymi ludźmi 11%
- radio 6%

Trzeba jednak zauważyć, że taki właśnie rozkład odpowiedzi nie musi oddawać w pełni faktycznego stanu rzeczy. Telewizja jest niewątpliwie głównym i najbardziej powszechnym źródłem różnego typu informacji, dlatego też człowiek pytany, skąd czerpie wiadomości, może niekiedy automatycznie odpowiedzieć "z telewizji". Czy jednak w opisywanym tutaj zakresie właśnie telewizja podaje najwięcej informacji, można mieć wątpliwości, porównując informację telewizyjną z zawartością np. niektórych tytułów prasowych. Ponadto telewizja koncentruje się głównie na przestępczości celnej, aferowej itp. a więc nie tej, która stanowi o poczuciu osobistego zagrożenia obywatela, kształtuje natomiast obraz kraju jako zagrożonego przestępczością. Trzeba mieć świadomość, że przytoczone dane o wpływie telewizji na poczucie zagrożenia przestępczością są nieco zawyżone, a rola, jaką w tym zakresie odgrywa zarówno prasa, jak i "rozmowy z ludźmi" - zaniżona.

Informacyjną rolę przypisują telewizji w największym stopniu reprezentanci środowisk o niższym poziomie wykształcenia - podstawowym i zasadniczym zawodowym. Osoby z wykształceniem średnim i wyższym nieco rzadziej wskazują na telewizję jako główne źródło informacji, natomiast wyraźnie częściej korzystają z prasy.

Także poczucie niedosytu informacji na temat przestępczości relatywnie w bardzo małym stopniu występuje wśród ludzi z wyższym wykształceniem, zarówno w odniesieniu do telewizji, jak i prasy. Równocześnie w tej właśnie grupie najczęściej formułowano pogląd, że Polska nie jest krajem, w którym żyje się bezpiecznie.

Tabela 4

w procentach

Środek przekazu	Informacji o przestępczości jest:				
	za dużo	tyle, ile trzeba	za mało	nie czyta, nie słucha, nie ogląda	trudno powiedzieć
Telewizja	5	44	42	2	7
Prasa	3	48	31	11	7
Radio	2	42	32	15	9

Znaczna część badanych - ponad jedna trzecia - ocenia, że informacja w środkach przekazu na temat przestępczości w kraju jest zbyt skąpa. Szczególnie ostro poczucie niedosytu informacji na omawiany temat występuje w stosunku do telewizji. Być może ludzie, którzy mają silnie ugruntowane przekonanie o dużym zagrożeniu przestępczością w Polsce, sygnalizują w ten sposób rozbieżność tego przekonania z informacjami dostarczonymi za pośrednictwem telewizji (tab. 5).

Tabela 5

w procentach

Informacji o przestępczości jest w telewizji:	Polska jest krajem:		
	bezpiecznym	niebezpiecznym	Trudno powiedzieć
- za dużo	6	4	3
- tyle, ile trzeba	50	43	40
- za mało	36	45	36
Trudno powiedzieć	8	8	21

Warto wrócić jeszcze na chwilę do różnicy występującej między wielkością postrzegania zagrożenia przestępczością w skali mikro i w skali makro. Przypomnijmy, że wyobrażenie o stopniu zagrożenia przestępczością w skali kraju jest pewnym stereotypem, ukształtowanym przede wszystkim pod wpływem środków przekazu. Przemiany demokratyczne w kraju po roku 1989 w dziedzinie mediów są m.in. konsekwencjami zniesienia cenzury. Tym samym zniknęła możliwość reglamentowania informacji o zjawisku przestępczości. Nasuwa się więc przypuszczenie, że niezależnie od faktycznych zmian w nasileniu przestępczości to właśnie zwiększona informacja o niej spowodowała tak wielki wzrost przekonania, że Polska jest krajem, w którym nie żyje się bezpiecznie. Jest to jednak tylko hipoteza, której nie można zweryfikować na podstawie posiadanych wyników.

◆ Brak poczucia bezpieczeństwa na co dzień odczuwa około jednej trzeciej Polaków. Wielkość ta wzrosła w ostatnich latach.

◆ Znacznie bardziej umocnił się stereotyp Polski jako kraju o dużym zagrożeniu przestępczością. Daje się zauważyć znaczna dysproporcja między poziomem osobistego poczucia bezpieczeństwa a rozpowszechnieniem stereotypu Polski jako kraju, w którym nie żyje się bezpiecznie.

◆ Na poczucie osobistego bezpieczeństwa wpływają:

- wielkość miejsca zamieszkania: im większa miejscowość, tym więcej jej mieszkańców odczuwa zagrożenie,
- sytuacja materialna: im wyższe dochody, tym większe poczucie zagrożenia,
- wiek: osoby starsze częściej czują się zagrożone,
- w pewnym stopniu także wykształcenie - dużym poczuciem zagrożenia wyróżniają się osoby z wykształceniem wyższym.

Opracował

Michał STRZESZEWSKI